

Matčini francouzští hosté a otcovy pražské kolegyně aneb Zapeklitá přídavná

jména

Jakým úskalím můžeme čelit při užívání přídavných jmen? Není jich mnoho, zato dovedou být velmi záluďná. Váhat můžeme nad tím, kdy napsat *-í* nebo *-ý* (*sebevědomí – sebevědomý*), *-i* nebo *-y* (*Novákovi – Novákovy*), jak utvořit množné číslo (*maličký – maličci*) či jak přídavné jméno stupňovat (*tichý – tišší*). Všechny tyto oblasti mají své zákonitosti, a když si je osvojíme, v mnohém nám to ulehčí psaní jakýchkoli textů, se kterými se musíme potýkat.

Jistě si ještě ze školy pamatujete, že přídavná jména se dělí na tzv. tvrdá, měkká a převlastňovací. Tzv. tvrdá přídavná jména jsou specifická tím, že mají pro všechny tři rody tři různá zakončení: jiné pro rod mužský, ženský i střední. Také proto se jim občas říká trojvýchodná přídavná jména. Tvrdá jsou proto, že v koncovce 1. a 5. p. j. č. životných mužských jmen a 1. a 5. p. j. č. neživotných mužských jmen píšeme *-ý* (*Je tu mladý muž. Vítám tě, mladý muži*). Musíme si však dát pozor na 1. p. mn. č. životných mužských jmen, kde píšeme koncovku *-í* (*Přišli mladí muži*). Za skloňovací vzor je u nich pokládáno právě přídavné jméno „mladý“. Přídavná jména měkká mají ve všech těchto pádech koncovku *-í* (*Je tu starší muž. Přišli starší muži*). Nerozlišují odlišnými koncovkami jednotlivé rody. Vzorem je u nich přídavné jméno „jarní“.

Odpověďna

Proč se píše *dceřiná společnost* jen s jedním „n“?

Jednou z pravopisných „lahůdek“ diktátů jsou přídavná jména odvozená příponou *-n-*. Podle rodu a skloňovacího vzoru jsou tato přídavná jména zakončena v prvním pádě na *-ný, -ná, -né, -ní*. V případě, kdy dodáváme příponu k základu, jenž je zakončený rovněž na *n*, takové přídavné jméno píšeme se dvěma „n“, například *rovnoramenný (trojúhelník), vinný (mošt), denní (tisk), ranní (noviny), trojčlenná (soustava), telefonní (číslo)* apod. Ačkoli by se mohlo zdát, že stejně jako v těchto slovech musíme i ve slově *dceřiná (společnost)* psát dvě *n*, není tomu tak.

Pokud koncovce předchází tvrdá či měkká souhláska, pak nad tím, zda psát *-i*, nebo *-y*, neváháme. Jistě by nás nenapadlo psát např. *mladí muž, lehčí úkol, zajecy úmysly* nebo snad *hrošy kůže*. Problém může nastat, pokud koncovce předchází obojetná souhláska. Pak si musíme nejprve ujasnit, zda jde o tvrdé, či měkké přidavné jméno. To zjistíme, když přidavné jméno spojíme se třemi podstatnými jmény různých rodů. Pokud musíme utvořit tři různé koncovky pro mužsky, žensky a střední rod (*malý muž, malá žena, malé dítě*), pak jde o tvrdé přidavné jméno. Pokud se koncovky nemění, pak jde o přidavné jméno měkké (*cizí muž, cizí žena, cizí dítě*). U jména měkkého nemůže nastat situace, ve které bychom mohli psát v koncovce *-y*, ale pokud jde o jméno tvrdé, pak musíme rozlišovat, o který pád se jedná, a podle toho zvolit psaní *-i* a *-y*. Podle vzoru "mladý" píšeme např. *malý muž, ale malí muži, sebevědomý student, ale sebevědomí studenti, slabý pacient, ale slabí pacienti, hloupý kluk, ale hloupi kluci, zdravý člověk, ale zdraví lidé* atd. Proto při diktátu z filmu Marečku, podejte mi pero bychom věděli, že ve spojení *sveřepí šakali* musíme napsat *-i* (*sveřepí šakali* jako *mladí šakali*, ale *sveřepí šakali* jako *mladý šakal*). Pomoci nám může i ukazovací zájmeno *ten*: Ujijeme-li tvar *ti* (*ti sveřepí šakali*), pak je zřejmé, že jde o 1. p. mn. č. a přidavné jméno musí mít měkkou koncovku. Rovněž koncovka podstatného jména, se kterým se jméno přidavné pojí, musí být ve shodě: *ti sveřepí šakali* – všechny koncovky jsou měkké.

Nejenom psaní *i* a *y* nám může způsobit problém. Při tvorbě jednotlivých pádů může me narazit i na hláskové změny, a to zejména v 1. p. mn. č. muž. rodu životného. Týká se to nejčastěji přidavných jmen utvořených od místních názvů. Končí-li přidavné jméno příponou *-sky*, mění se tato přípona na *-šti*. Předchází část slova zůstává stejná: *brandyský občan* – *brandyšti občané*, *oděský námorník* – *oděšti námorníci*, *pražský rodák* – *pražšti rodáci*, ale *francouzský turista* – *francouzšti turisté* (nikoli *francouzšti*). V případě,

Vysvětlení je poměrně prosté. Základ, z něž slovo *deceriny* (*decerina, decerine*) odvozuje, je původně přivlastňovací tvar přidavného jména. Tím si vypomáháme, jelikož v češtině nemáme vztahové přidavné jméno, které by vyjadřovalo „přínaležitost k decerini, patřící decerini“. Zatímco v případě *syna* existuje přidavné jméno *synovský* (např. *synovská láska, synovský vědek*), u *decery* takové přidavné jméno nevytvoríme. Proto využíváme přivlastňovací tvary *decerin, decerina, decerino* a odtud prodlouženou podobu *decerina*, která vznikla připojením koncovky *-a* k základu slova.

že přídavné jméno končí příponou *-cký*, pak se přípona mění na *-čtí*: *kupecký učeň – kupečtí učni, pardubický radní – pardubičtí radní*. Pokud přídavné jméno končí příponou *-čký*, mění se na *-čci*: *droboučkový chlapec – droboučcí chlapani, maličkový skřítek – maličcí skřítki*. I tady platí, že koncovky případného ukazovacího zájmena, přídavného a podstatného jména jsou ve shodě: v 1. p. mn. č. jsou všechny koncovky měkké: *ti droboučcí chlapani, ti maličcí skřítki*.

I příjmení mohou mít formu přídavného jména, proto i pro ně platí stejná pravidla: pan *Skotnický* a jeho žena tedy mohou mít na cedulce na dveřích napsáno *Skotničtí, manželé Skotničtí, rodina Skotnická*, ale i *rodina/manželé Skotnických*. Určitě bychom se měli vyvarovat podoby *manželé Skotnický* či *manželé Tichý*. Přestože jejich uživatelé argumentují tím, že takové je jméno nositele a že ho nechťejí měnit, není to správný postup. S takovými jmény zacházíme stejně jako s jakýmikoli jinými přídavnými jmény: *manželé Tiší* (i *manželé Tichých*), *zavolat pana Tichého*.

Třetí skupinou přídavných jmen jsou přídavná jména přivlastňovací. U těch vyčleňujeme podle gramatického rodu dva základní vzory: „otcův“ (pro rod mužský) a „matčin“ (pro rod ženský). Od jmen středního rodu se přivlastňovací tvary netvoří a přivlastnění je třeba vyjádřit pomocí druhého pádu (*hračka dítěte, panenka děvčete* atd.). U přídavných jmen ženského rodu problém s psaním *-i/-y* nemíváme, protože podle výslovnosti vždy poznáme, zda napsat *-i*, nebo *-y* (*Přišli matčini hosté. Vyhrály Lenčiny spolužačky. Vyprovodili jsme matčiny hosty a Lenčiny spolužačky*). Snad jen když někomu přivlastňujeme podstatné jméno rodu středního, zapomínáme občas na to, že spisovná je pouze koncovka *-a* (nikoli *-y*): *V autobazaru byla obě matčina auta, protože jsme obě matčina auta prodali* (nikoli *matčiny auta*).

A jak je to s nesklonnými přídavnými jmény, existují vůbec nějaká?

Stejně jako jsou nesklonná některá podstatná jména, platí totéž i o některých jménech přídavných. Jsou to především přídavná jména cizího původu, mezi ně patří například označení barev jako: *lila (tričko), khaki (kalhoty), bordó (koberec), béž (kabelka)* apod. (Hovorový výraz *běž* je však zastaralý, v současné češtině běžně užíváme přídavné jméno *běžový*.) Mezi nesklonná přídavná jména patří i skupina jmen vyjadřujících hodnocení, často jsou tyto výrazy chápány jako hovorové nebo obecněčeské. Třeba nějaký *nápad je prima, výlet může být super, prožili jsme žúžo večírek* atd. V některých případech se od podobných slov odvozují další přídavná jména, která lze

Velmi často váháme nad tvary mužského příjmení nad tvaru mužského příjmení jména: Nad tím, zda v některých tvarech napsat -y, nebo -i. Urcíte si ze školních dob vzpomene, že se diktaři hemžili *Jirskovými Psohlavci a Raisovými Zapadlými vlastenci*. Právě tato spojení měla prokázat naši znalost pravopisu a příjmení nad tvaru mužského jména. Pro správně rozhodnutí stačí, uvědomíme-li si, jakého rodu je to, co přivlastňujeme, a v kterém pádě je celé spojení. Přivlastňujeme-li podstatné jméno mužského rodu, pak v 1. p. mn. č. píšeme -i (*Přišli Petrovi kamarádi. Navštívili nás otcovi příbuzní. V naší knihovně jsou Jirskovi Psohlavci a Raisovi Zapadlí vlastenci*). Ve 4. p. však píšeme v koncovce přivlastňovacího přídavného jména -y (*Viděli jsme Petrovy kamarády. Navštívili jsme otcovy příbuzné. Četli jsme Jirskovy Psohlavce a Raisovy Zapadlé vlastence*). Přivlastňujeme-li podstatné jméno ženského rodu nebo rodu mužského neživotného, nad pádem přemýšlet nemusíme, protože vždy píšeme -y (*Přišly Petrovy kolegyně. Teprve na svatbě jsem poznala manželovy sestry. Dodnes trpíme za otcovy hříchy*). A do třetice, přivlastňujeme-li podstatné jméno rodu středního, je v obou pádech, v prv-ním i čtvrtém, koncovka -a: *Dvě otcova saka měla roztrženou podšívku, proto jsme obě otcova saka museli zašít (nikoli otcovy saka)*.

I u přivlastňovacích přídavných jmen nám se správným tvarem a pravopisem pomůže shoda se zájmenem a v tomto případě i s přísludkovým slovesem v minulém čase, pokud přivlastňované přídavné jméno je ve funkci podmětu, tzn. pokud je v 1. p.: *Přišli (ti) Petrovi kamarádi. Viděli jsme (ty) Petrovy kamarády. Mou oblíbenou knihou byli (ti) Dumasovi (ta) tři mušketýři. Četla jsem často pod lavicí (ty) Dumasovy (ta) tři mušketýři. Byla prodána (ta) matčina auta. Rozbili jsme při nehodě (ta) matčina auta*.

Nesmíme zapomenout na to, že i většina přijmení jsou původně přídavná jména přivlastňovací, proto na ně můžeme uvést pravidla aplikovat také. Říkáme-li *Novkovi*, vlastně jen vynecháváme podstatné jméno, které tomuto přijmení přivlastňujeme (*Novkovi = Novkovi lidé*): *Přišli k nám Novkovi (1. p.) – Navštívili jsme Novkovy (4. p.)*. Na cedulce na dveřích může mít pan Novák napsáno *Novkovi, rodina Novkova, manželka Zdeňka Novkovi*. Rozhodně však ne např. *Novkovic (ani rodina Novkovic, Novkovic dcera atp.)*.

běžně skloňovat, například od obecněčeského, nespisovného přídavného jména *fajn* máme další obecněčeské přídavné jméno *fajnový*, které řadíme ke vzoru „mladý“ (*fajnový chlap, fajnová práce, fajnové šaty, ...*). Podobně v obecně češtině nazýváme na vyjádření *přímový člověk, suprová práce* atp.

Další oblastí, která nám občas dělá potíže, je stupňování přídavných jmen. To znamená tvoření druhého a třetího stupně. Která přídavná jména vlastně můžeme stupňovat a jakým způsobem? Přídavná jména dělíme na tzv. vztahová (neboli relační), jež vyjadřují obecný vztah k podstatnému jménu, k němuž se pojí, a na tzv. jakostní (neboli kvalitativní) – ta vyjadřují určitou míru vlastnosti daného podstatného jména. Z toho vyplývá, že první skupina se obvykle nestupňuje (neříkáme, že je něco *lesnější*, *školnější*, *skleněnější* apod.), zatímco skupinu druhou stupňovat lze (můžeme říci, že je něco *(nej)menší*, *(nej)užitečnější*, *(nej)výkonnější* apod.). Teoreticky bychom si nejspíš mohli vymyslet situaci, ve které bychom o něčem řekli, že je to např. *studentštější*, ale v běžném životě se s podobnými případy nesetkáme.

Druhý stupeň přídavných jmen se tvoří nejčastěji příponou *-ejší(ější)*, *-ší* a třetí stupeň ještě přidáním předpony *nej-* (*krásný – (nej)krásnější*, *hrubý – (nej)hrubší*). Pozor musíme při tom dát na psaní *-mě-* a *-mně-*. Pokud písmena *-mn-* jsou obsažena i v základním tvaru přídavného jména, zůstávají zachována i ve 2. a 3. stupni. Pokud v základním tvaru nejsou, nemohou být ani ve stupňovaných tvarech, a to přesto, že je vyslovujeme: *jemný – jemnější*, ale *strmý – strmější*. Tím se dostáváme k další oblíbené diktátové trvalce: dvojici *tamní* a *tamější*. Ve slově *tamější* nepíšeme *-mn-* z toho prostého důvodu, že to není 2. stupeň přídavného jména *tamní*. Jde o přídavné jméno vztahové, které nestupňujeme. Nemůže být něco *tamní* a něco jiného ještě *více tamní* či *tamnější*. Slovo *tamější* je samostatný 1. stupeň přídavného jména utvořeného od příslovce *tam*. Ve skutečnosti jsou obě jména (*tamní* i *tamější*) významově totožná: *Tamní/tamější občané uspořádali petici proti stavbě elektrárny. Setkal jsem se s tamním/tamějším rodákem.*

Občas dochází při tvoření 2. a 3. stupně k hláskovým změnám oproti základní podobě přídavného jména a pak můžeme váhat nad správnou podobou takového slova. Říkáme např. *úzký*, ale *(nej)užší*, *hebký*, ale *(nej)hebcí*, *plochý*, ale *(nej)plošší*, *měkký*, ale *(nej)měkčí*. U několika málo přídavných jmen máme dokonce dvě možnosti – starší, s hláskovými změnami, a novější, pravidelně utvořenou variantu: *zadní – (nej)zazší* i *(nej)zadnější*, *snadný – (nej)snazší* i *(nej)snadnější*. Varianty se mohou lišit i v tom, kde je použijeme. Máme-li např. na mysli „poslední možnost“, mluvíme o ní tradičně jako o možnosti *nejzazší*, nikoli *nejzadnější*. Nepravidelné je i tvoření 2. a 3. stupně od přídavných jmen *zlý* a *špatný*. V obou případech je 2. stupeň *horší* a 3. stupeň *nejhorší*. Abychom však mohli odlišit oba významy i při stupňování, můžeme od slova *zlý* vytvořit 2. a 3. stupeň i pravidelně: *zlejší* a *nejzlejší*. Řekneme-li totiž např. o nadřizném, že je *horší* než ten předchozí a že je *zlejší*, říkáme tím dvě odlišné věci. V prvním případě můžeme mít na mysli pouze jeho odbornou způsobilost, mluvíme obecně

o jeho schopnostech. V druhém případě hodnotíme jeho chování k podřízeným, míru jeho přisnosti či jeho charakter.

Pokud váháte nad stupňováním přídavných jmen utvořených od sloves, pak vězte, že ta se výše uvedeným způsobem stupňovat nemohou, přestože svým významem patří mezi jména jakostní. Jsou to jména zakončená na příponu *-lci: trpící (člověk), vzrůstající (zdátek), ustupující (tendence), vyhovující (řešení)* atd. Tato jména můžeme stupňovat pouze tak, že k základnímu tvaru přidáme přílovcy *víc/více a nejlíc/nejlíc: více trpící (člověk), nejlíc vzrůstající (zdátek), více ustupující (tendence), nejlíc vyhovující (řešení)*. Rozhodně bychom neměli vytvářet podivně tvaru jako *nejvzrůstající* či *vyhovující-nejlíc* bez ohledu na to, že se s nimi občas v různých textech setkáváme. Přestože jazyková tvorivost je věc vítaná a podnětná, tento její projev bychom raději podporovat neměli.

Velmi často se v psaných textech i v mluvené řeči můžeme setkat se spojením typu *více zelenější, více odbornější, více sečtější* apod. Ti, kdo je užívají, patrně chtějí ještě zdůraznit, že jde o 2. stupeň přídavného jména, ale ve skutečnosti je to zbytečné. Použijeme-li příponu 2. stupně a ještě k ní přidáme přílovcy *víc/více, říka-me přece dvakrát tož*. Takovému stylistickému prohřešku se odborně říká pleo-nasmus a už jsme se jim podobně zabývali v prvním díle knihy O češtině. Zde pouze zopakujeme, že bychom se mu v textech určitě měli vyhýbat.

U některých přídavných jmen se můžeme setkat i s jejich krátkými podobami: *míld – mladý, stár – starý, ženat – ženatý* apod. Ty však už dnes vnímáme jako zastaralé a kniž-ní a setkat se s nimi můžeme už jen ve starších textech. Ve starých filmech se matky (či spíše matinky) snažící se provdat své dcery často dotazují perspektivního mladého muže, zdali je *ženat*, a ve staré písničce vzpomíná zpěvák na to, jaké to bylo, když *byval* *míld*. Dnes už takové tvary používáme, snad jen chceme-li působit starosvětsky.

Snad byla tato krátká instruktaž o používání přídavných jmen čtenáři k užítku a pomů-že nám při vytváření textů kultivovaných, vtipných i seriózních, dokonce snad ještě kultivovanějších, vtipnějších i serióznějších, ale doufáme, že rozhodně ne více kultí-vovanějších, více vtipnějších a už vůbec ne více serióznějších.